

ADABIYOT DARSliklari TAHLILIDA KUTILAYOTGAN O'ZGARISHLAR

Gulbahor Xoljigitova Toshtemir qizi

+998943572903

Annotatsiya: Adabiyot darsliklari tahlilida so'nggi yillarda joy olayotgan islohotlar va yangilanishlar zahirida, zamonaviy o'zgaruvchan talab va ehtiyojlarga mos darsliklarni yaratish, ularni jahon andozalari darajasiga olib chiqish maqsadi yotadi. Hozirgi vaqtda ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar doirasida har bir ilmiy-metodik rahbar va muallif adabiyot darsliklarining mazmun-mohiyatiga, yondoshuviga, metodologik asoslariga va o'quvchilarning yosh va qiziqish xususiyatlariga alohida e'tibor qaratmoqda.

Kalit so'zlar: adabiyot, zamonaviy texnologiyalar, darsliklar, tahlil, madaniyat, bilim, ko'nikma, ta'lim.

Darsliklarning zamonaviy talablarga mosligi ular asosidagi bilim mazmunining hayotiyligi, badiiy-estetik boyligi, o'quvchi dunyoqarashini kengaytirishda tutadigan o'rniga bog'liq sanaladi. Mazkur jarayonda adabiyot darsliklari o'zgarayotgan ijtimoiy va madaniy kontekstga, ta'lim muhitidagi yutuq va kamchiliklarga javoban shakllanmoqda. Yangi qarashlar asosida tuzilayotgan darsliklarda, eng avvalo, adabiy jarayonning izchillik va tizimlilik asosida hamda o'quvchi markazligidan kelib chiqib tashkil etilishi dolzarbligicha qolmoqda. Bugungi kunda o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, badiiy tafakkurni kengaytirish, tahliliy vositalardan to'g'ri foydalanish, o'z nuqtayi nazarini bayon qila olishga o'rgatish, ijodiy yondoshuv va qaror qabul qila olish ko'nikmalarini chuqurlashtirish asosan darsliklar yordamida amaliyotga joriy etilmoqda. Darsliklarda o'zgarishlarni yaratish jarayonida, ilgari qabul qilingan an'anaviy stereotiplar bosqichma-bosqich yangilanib, zamon talabiga mos pedagogik texnologiyalar, ilg'or metodik yondoshuvlar bilan boyitilmoqda. Darslik tuzuvchilar tomonidan didaktika, metodika, psixologiya va lingvistikaning zamonaviy yutuqlari atroflicha tahlil qilinib, o'quv materiallari soddalashtirilmoqda, bugunning bilimga chanqoq, ijodkor yosh avlodiga moslashtirilmoqda. Jamiyat taraqqiyotidagi madaniy jarayonlarni, ijtimoiy munosabatlarni chuqur aks ettirishga intilayotgan darsliklarning asosiy jihatlaridan biri o'quvchilarni hayotga, ijodiy faoliyatga, tanqidiy fikrlashga yo'naltirishdan iborat.[1]

So'nggi yillarda adabiyot darsliklariga kiritilayotgan o'zgarishlar, avvalo, o'zbek adabiyotining boy va sermazmun namunalari asosida, o'quvchilarga milliy g'urur, qadriyat va an'analarni tushuntirish, har bir darslik maqomiga mos zamonaviy va an'anaviy asarlarni uyg'unlashtirish orqali amalga oshirilmoqda. O'zgarishlar,

shuningdek, ta'limda zamonaviy axborot-kommunikatsion texnologiyalar, multimedia vositalaridan keng foydalanish imkonini ham kengaytirmoqda. Adabiyot darsliklarining elektron ko'rinishlaridan foydalana olish, raqamli platformalardan o'quv va amaliy topshiriqlarni bajarish, isloh qilingan o'quv dasturlari asosida yangi bilimlarni o'zlashtirish, o'z navbatida, darslik zamonaviyligini oshiradi. O'quvchilarning qiziqishi va yosh xususiyatlariga mos materiallar tanlovi, ayrim mavzularning chuqur tahlili uchun adabiyotni boshqa fanlar bilan uzviy bog'lash, hayotiy voqealarni zamonaviy talqin qilish tendensiyasi jonli davom etmoqda. Darsliklarining metodik va struktura jihatidan nafosatga intilishi, mavzular doirasining kengligi, adabiy jarayonlarning o'ziga xos tarzda yoritilishi, zamonaviy muallif va asarlarni jalb qilishi ham o'quvchilarni o'zlashtirishga rag'batlantiradi. Adabiyot darsliklari uchun muhim yo'nalish hisoblangan asosiy jihat bu, o'quvchilarning qiziqish va ehtiyojlarini to'liq hisobga olish, hayotiy voqealar bilan badiiy asarlarni uzviy bog'lay olish, mustaqil izlanishlar uchun keng imkoniyatlar yaratishdan iborat. Bu borada mustahkam nazariy asos va keng qamrovli amaliy topshiriqlarga tayangan holda tuzilgan darsliklar ta'lim samaradorligini oshiradi. Yangi darsliklarda matn mazmunidan tashqari, o'zlashtirishni osonlashtiruvchi savol va topshiriqlar, tahlil-mashqlar, interaktiv elementlarning mavjudligi dars sifatining oshishiga xizmat qilmoqda.[2]

Mavjud tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, adabiyot darsliklari tarkibiga zamonaviy tahlil usullari, o'quvchi-o'qituvchi muloqotini kuchaytiruvchi imkoniyatlar, har bir asar yuzasidan individual baho va mufassal tahlil qilish, o'z fikrlarini asoslab berish malakalarini egallash uchun qo'shimcha vazifalar qo'shilmoqda. Bu esa, darslar jarayonida o'quvchi mustaqil izlanishga, matn mazmunini chuqur anglashga intiladi, adabiy asarlar ichidagi badiiy detallar, ularning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni va o'ziga xosligini chuqur his qiladi. Darsliklar ustida olib borilayotgan doimiy izlanuvchanlik, keng jamoatchilik muhokamasi orqali ularni takomillashtirib borish, o'z navbatida, adabiyot fani taraqqiyotiga yangi sur'at, yangi nafas olib kiradi. O'qituvchilar, darslik mualliflari va metodistlarning hamkorligi, ilmiy izlanishlar, xorijiy adabiyot darsliklar tahlilidan olingan innovatsion yangiliklarni milliy ta'lim muhitiga olib kirish ijobiy natijalar bermoqda. Jahon adabiyoti namunalaridan joy olgan universal g'oyalar, zamonaviy adiblar ijodi, milliy merosga sadoqat bilan, yangicha tahlil va yondoshuvlarni uyg'unlashtirish, darsliklarni zamonaga mos qilib yaratishga zamin bo'lmoqda.[3]

Matndagi badiiy talqin va adabiy tavsiflarni qisqartirish, keraksiz tafsilotlarni olib tashlab, muhim jihatlarga e'tiborni kuchaytirish, darsliklarning soddaligi va tushunarliigi, o'quvchining yosh xususiyatlariga mos, hayotiy ahamiyatga ega bilimlarni o'zlashtirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, adabiyot darsliklarida tanqidiy mulohazalarni kuchaytirish, o'quvchilarga o'z nuqtayi nazarini aniq va mantiqan

asoslab bera olish, bahslashish ko'nikmalarini shakllantirish muhim vazifaga aylanmoqda. O'quvchi motivatsiyasini kuchaytirish va qiziqishini oshirish uchun darsliklarda adabiyotga oid qiziqarli faktlar, muallif bioqrafiyasi, asarlar yuzasidan zamonaviy talqinlar, badiiy adadiyatga oid so'nggi ilmiy natijalarni aks ettirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Yangi darsliklar mazmuni, shakli va dizayni bilan ham farqlanishi, zamonaviy, aniq va ixcham bo'lishi, vizual savodxonlikni oshirishga ham turtki bo'ladi. Tahlilda ko'plab bosqichlar va qiyinchiliklar ham mavjud, xususan, darsliklarning bir xillanishuvi, asarlarning to'liq yoki qisqa shaklda berilishi, mualliflik yondoshuvi, zamonaviy ilm-fan yutuqlarining to'liq singdirilmasligi, o'quvchilar ehtiyojlari, metodik vositalarning yetarlicha bo'lmasligi kabi muammolar ko'zga tashlanadi. Shu jihatdan, yangi o'zgarishlarda darslik mualliflariga, metodist va tahririyatlarga bo'lgan talablar keskin ortmoqda. Darslik zamonaviyligida muallif yondoshuvi, innovatsion va kreativ fikrlar, yangicha talqinlarda berilishiga alohida e'tibor qaratiladi.[4]

Adabiyot darsliklari tahlilida kutilayotgan o'zgarishlar, asosan, o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tanqidiy baholash, ijodiy yondoshuv, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni anglash, badiiy tafakkurni shakllantirish kabi zamonaviy kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratiladi. Darsliklar tuzilmasida esa, har bir bob, mavzu va topshiriqlar o'quv dasturiga mos ravishda, izchil, lo'nda holda va hayotiy voqealarga moslashtirilib berilmoqda. Muhim jihat shundaki, adabiyot darsliklarining o'zgarishi bosqichma-bosqich amalga oshmoqda va bu jarayon davomiy xarakter kasb etadi. Darsliklarni tahlil qilish va o'zgartirishda jamoatchilik muhokamalari, sinov amaliyotlari, o'qituvchilar va o'quvchilarning fikrlarini muntazam o'rganish, tahlil qilish, so'ngra ulardan samarali foydalanish yo'lga qo'yilmoqda. Shuningdek, adabiyot darsliklarining jamiyat taraqqiyoti, xalqning mentaliteti, til va madaniyatga aloqador jihatlari, badiiy tafakkurni rivojlantirishdagi o'rni chuqur o'rganilmoqda.[5]

Adabiyot darsliklari mazmuni va tahlili doimo yangilanish, islohot va izlanishlarni talab qiladi. Badiiy asar va ilmiy-nazariy materiallarning darslikda berilishi, o'quvchilarning yosh, ruhiy va intellektual salohiyatiga mos tarzda tanlanishi, ularni mustaqil fikrlash va savodli so'zlashga yo'naltiradi. Darsliklarni zamonaviylashtirish bosqichida didaktik va metodik yondoshuvlarning o'zaro uyg'unligi, o'qituvchi va o'quvchi uchun qulay, muammosiz, izchil va oshkora bo'lishi ta'minlanmoqda. Darsliklarga axborot-kommunikatsion texnologiyalar imkoniyatlarining tizimli tatbiq etilishi natijasida ular nafaqat bosma, balki elektron, multimediya formatida ham yaratilmoqda. Bu esa o'quvchilarda interaktiv, mustaqil va bilimga asoslangan o'qish ko'nikmalarini rivojlantiradi. O'quvchilarning mustaqil bilim olishini rag'batlantirish, ular uchun qo'shimcha adabiyotchilikka oid topshiriq va tahliliy savollar, tematik vazifalar, matnli va matnsiz testlar, o'z-o'zini baholash yo'llari ishlab chiqilayotgan darsliklarning yana bir muhim jihatidir. Zamonaviy

adabiyot darsliklarini yaratishda ilmiy, badiiy va metodik talablar uyg'unlashtirilib, maxsus ilmiy jamoalar, tajribali pedagog va metodistlarning hamkorligi ta'minlanmoqda. Bu esa yangi mazmundagi darsliklarning chuqur va keng qamrovli tahlili, talabi yuqori bo'lgan darsliklar sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.[6]

Xulosa: Xulosa qilib aytish mumkinki, adabiyot darsliklarida mavjud muammolar, yutuqlar va yangi kutilayotgan o'zgarishlar o'quvchilarning shaxs sifatida kamol topishi, ularning intellektual salohiyati, badiiy va tanqidiy tafakkurini rivojlantirishda beqiyos ahamiyatga ega. Darsliklarning mazmun, shakl va tuzilmasi, undagi bilimlarning zamonaviy talablarga mosligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion yondoshuvlar yordamida yaratilayotgan har bir yangi darslik kelajagi uchun muhim. O'zbekiston ta'lim tizimi taraqqiyotida adabiyot darsliklari ilg'or fan va texnika yutuqlari asosida boyib, o'zgarib, takomillashib borayotganligi – zamonaviy avlodga zaruriy bilim, mustaqil fikrlash, teran dunyoqarash va keng tafakkur egasi bo'lish imkonini beradi. Shu tariqa, adabiyot darsliklarining tahlilida kutilayotgan o'zgarishlar, yangi avlod o'quvchilari uchun mustahkam ilmiy, badiiy va ma'naviy zamin yaratadi, ularning mustaqil hayotga, keng imkoniyatli kelajakka tayyor bo'lishlarini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. To'ychiyeva, M. (2019). "O'zbek adabiyoti darsliklarining zamonaviy talablari tahlili". O'zbekiston Milliy universiteti ilmiy axborotnomasi, 3(87), 115-120.
2. Anvarov, A. (2021). "Adabiyot darsliklarining metodik xususiyatlari va takomillashtirish yo'llari". O'zbek tili va adabiyoti, 4(124), 22-29.
3. Olimova, S., & Jo'rayeva, S. (2018). "O'rta maktab adabiyot darsliklarining mazmuni va ahamiyati". Ta'lim va fan, 2(36), 95-100.
4. Tuyg'unov, D. (2020). "Adabiyot darsliklarining pedagogik va badiiy xususiyatlari". Pedagogik izlanishlar, 1(14), 63-69.
5. Sattorova, N. (2017). "Adabiyot darsliklarida yangilanish jarayonlari tahlili". Filologiya masalalari, 2(28), 41-48.
6. Eshqulov, J. (2022). "O'quvchilar uchun adabiyot darsliklari mazmunini boyitish muammolari". Innovatsion ta'lim, 3(19), 77-83.
7. Jumanioyozova, Z. (2018). "Adabiyot fanini o'qitishda zamonaviy yondoshuvlar". O'qituvchi, 4(52), 19-25.
8. Halilova, G. (2021). "Adabiyot darsliklarining tahlilida zamonaviy yondoshuvlar". Zamonaviy ta'lim, 5(87), 33-39.